

LA MORT D'EDUARD TODA A POBLET L'ANY 1941

Gener GONZALVO i BOU

Eduard Toda i Güell esmerçà els darrers anys de la seva vida a la somniada restauració material i humana del monestir de Poblet, somni forjat en la seva joventut, juntament amb altres joves reusencs —entre ells, com és sabut, Antoni Gaudí—, però que la seva llarga carrera diplomàtica, de negocis i de mecenatge no li permeté portar a la realitat fins als anys 20 des del restaurat Escornalbou i, de manera intensa, a partir del 1930, com a president del primer Patronat de Poblet. No s'escau ací de ressenyar la ingent tasca de restauració del cenobi portada a terme a Poblet sota la direcció del Sr. Toda.¹

Com tots sabem, el novembre del 1940 es restaurà la vida monàstica cistercenca al monestir de Poblet. Algunes veus malintencionades han dit que el Sr. Toda era contrari a la restauració monàstica pobletana. Les fonts publicades i les inèdites que hem consultat ho desmenteixen. Ja a primeries de l'existència del Patronat, Eduard Toda mantingué contactes amb d'altres comunitats per a la repoblació de Poblet, encara que en un primer moment

¹ Vegeu, a tall d'exemple, TODA, Eduard: *Reconstrucció de Poblet. Obres realitzades de 1930 a 1934 pel Patronat del Monestir*, Barcelona, 1935. Se'n féu una edició catalana i una altra de castellana; TODA, Eduard: "Per la reconstrucció de Poblet", a *L'Instant*, Barcelona, 16 d'abril del 1935.

Don Eduard es decantava pels trapencs.² El seu amic Eufemià Fort el féu decantar cap als cistercencs. Com diu el mateix Eufemià Fort, “[...] que en honor a la veritat, Toda era el primer interessat que el repoblament monàstic [de Poblet] es fes”. Reconeix el seu millor biògraf que “ell volia els monjos per a lluïment del monestir. I estava una mica lluny de comprendre que el monestir era per als monjos, i no viceversa”.³ Amb la convivència de Toda amb els monjos italians vinguts a Poblet, s’hi establí, però, una fraternitat i estima inqüestionable. El mateix prior pobletà, l’italià Giovanni M. Rosavini, escriu: “Vam agrair-li la preparació de quatre habitacions per als monjos italians arribats d’Itàlia el novembre de 1940”, per part de “l’iniciador de la restauració del cenobi”. El Sr. Toda els rebé “amb molta cortesia i evident satisfacció. Parlava bé l’italià”. En un altre punt de la crònica es demostra l’afecte de Rosavini envers Toda: “La seva edat avançada i en plena lucidesa, era una premi del Senyor pel seu amor a Poblet”.⁴ En aquest sentit, podem tenir presents també les paraules d’un home que el tractà sovint els darrers mesos de la seva vida. Parlem de Luis Monreal y Tejada, que aleshores era el responsable de *Levante*, de la Direcció General de Belles Arts, comandada pel Marquès de Lozoya. Diu Monreal:

En los primeros meses, los monjes convivían en el recinto con don Eduardo Toda y éste fué tomándoles un afecto cada vez mayor. Creo que espiritualmente le hizo mucho bien esta relación tan cercana en sus últimos días. [...] don Eduardo Toda murió el 26 de abril de 1941, cuando ya había entregado a éstos el cuidado de su monasterio y con ello culminava el mayor afán de su larga vida.⁵

Un dels primers joves frares que arribaren a Poblet fou el P. Robert Saladrígues, de Bellpuig, que en una carta a la premsa ens afirma:

Jo vaig entrar a Poblet a primers d’abril del 1941 amb setze anys d’edat, i amb dos companys més fórem presentats al senyor Toda, el qual des del seu llit —morí quinze dies després— ens féu un

² MASOLIVER, Alexandre: “La comunitat cistercenca de Fontfreda-Cuixà i la restauració monàstica de Poblet”, a *Studia Monastica*, vol. 39 (Montserrat, 1997), pàgs. 195-218. Aquests fets també es poden resseguir en un altre treball: FORT i COGUL, Eufemià: *La restauració monàstica de Poblet*, Barcelona, 1950.

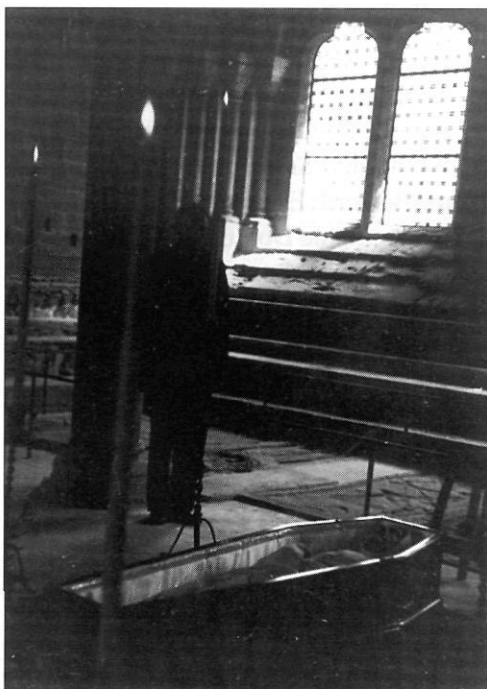
³ SELVAT, Andreu [Eufemià FORT]: *La restauració de Poblet*, Barcelona, 1973, pàg. 53-54.

⁴ ROSAVINI, Giovanni M.: *Comunione di anima*, mecanoscrit inèdit de 1995, pàgs. 47, 51 i 67, en curs de publicació per part del P. Jordi M. Bou i Simó, monjo de Poblet, a qui agraïm l’haver-nos facilitat la consulta d’aquest text. Les cites s’extreuen de la part II: “Nella abbazia cisterciense di Santa Maria di Poblet, dal 13 novembre 1940 al 23 aprile 1950”.

⁵ MONREAL Y TEJADA, Luis: *Arte y Guerra Civil*, Angüés, 1999, pàg. 192.

Eduard Toda, amb els treballadors en la restauració de Poblet, pels volts del 1932. S'hi distingeixen també Cosme Oliva i Lluís Plandiura, entre d'altres. (Col·lecció privada de l'Espluga de Francolí)

*El fèretre d'Eduard Toda a la sala capitular de Poblet.
(Foto: Francesc Blasi. Arxiu fotogràfic de Poblet)*

sermonet com de padrí als seus néts, recomanant-nos que fóssim bons nois i obeíssim el pare prior. Si en algun moment el senyor Toda havia pensat en només quatre monjos, abans de morir es va alegrar de deixar el monestir en mans d'una comunitat que tingués futur.⁶

Sabem per d'altres testimonis que el Sr. Eduard Toda portà des d'Escornalbou llençols i mantes des d'Escornalbou a Poblet, per als quatre monjos italians. Precisament, un d'aquests cistercencs, el P. Martino Marini, començà una nova crònica dels fets remarcables succeïts al monestir, escrita inicialment en italià. Diu Marini en el pròleg de la crònica:

Déu vetllava per Poblet. Féu renéixer Poblet de les seves glorio- ses ruïnes. El Senyor va fer destinar un home per a aquest renaixement. Aquest home, que no era monjo, però que ha volgut que Poblet ressorgís a nova vida, era Eduard Toda i Güell, nat a Reus el 1854 [en realitat, 1855], home que tindrà perpetu reconeixement i gratitud de tot l'orde cistercenc, i en especial dels monjos de Poblet.⁷

Després d'aquesta disgressió sobre l'entesa entre el Sr. Toda i els nous monjos —que esperem que sigui concloent—, anem a entrar de ple en la malaltia i mort d'Eduard Toda.

Cal dir, com a un altre preàmbul, que uns mesos abans (concretament en el BOE de 20 de març de 1940) s'havia constituït la nova junta del Patronat de Poblet. Era ratificat com a president el Sr. Eduard Toda. Els altres membres eren els següents: vicepresident, el prior de Poblet; vocals: un representant del governador civil de Tarragona; el president de la Diputació de Tarragona, Sr. Lluís Plandiura; i els senyors Ferran Valls i Taberner, Jaume Barrera i Escudero, Lluís de Muller i Juan Pedro Gil Moreno de Mora.

Sabem que Don Eduard era procliu als refredats, i que patia durant els freds hiverns pobletans. D'ell en tenia cura el Dr. Joaquim Guitert i Fontserè, amic de l'ànima de Toda i col·laborador entusiasta en la restauració de Poblet, fins al trencament de les seves relacions amistoses cap al 1938. No sabem les causes certes d'aquest trencament traumàtic. Tenim una carta d'Eduard Toda, dirigida al Dr. Guitert, datada a Poblet el 6 de juliol del 1938, on es veu clarament les tenses relacions entre ambdues personalitats. Diu Toda:

Demaneu que vos parli amb franquesa sobre altres fets ocorreguts darrerament, i ho faré sens proposit d'entaular cap polémica. Al instalarme en esta casa fa sis anys, vos la vaig obrir desitjant fos una

⁶ Diari *Avui*, 21 d'abril del 1999. Carta titulada "El Sr. Eduard Toda i els monjos de Poblet".

⁷ *Monestir de Poblet. Crònica*, vol. I, 1940-1974, manuscrit, fol. 1v.

segona casa vostra, així volent pagar per vostres serveis personals un agraïment que segueixo tenint. Visquereu en cambra propia; tot vos fou obert, llibreries i calaixeres; del monestir posseireu les claus dels tancats; utilitzareu els tallers a la mida de vostres desitjos, i no recordo haver negat cap de vostres demandes quan fou possible satisfèrles. Ara, pregunteu-vos vos mateix si corresponguereu a ma confiada franquesa, lliberalitat i desinterés.

Fa un any comensareu amb la cuina les qüestions que encara seguïu en vostra carta. Vos vaig dir de bon principi que no m'hi ficaria, ni me interessaven, doncs estant satisfet de com se porta ma casa, res he de canviar. Més desfermant vostra retòrica abusiva, portareu les disputes als llocs que visiteu a Poblet en termes vius que'm foren repetits pels amics que'ls escoltaren. Sembla que primer diguereu sols venir al monestir per ma consideració personal, més canviareu darrerament per forts atacs a mon caràcter, a ma poca intel·ligència, a la decadència senil que reclama ma jubilació.⁸

Les memòries del prior Rosavini ens donen detall de la darrera malaltia d'Eduard Toda, a la primavera de 1941:

El dilluns de Pasqua, el Sr. Toda, que durant tot l'hivern no havia sortit de la casa, amb alguns amics, va sortir per prendre el sol primaveral. Al dia següent era al llit amb febre. El metge confirmà el greu diagnòstic: pulmonia doble. Els monjos visitaren Toda cada dia.⁹ El Sr. Toda demanà la confessió i la comunió, de mans del P. Prior. La broncopneumònia era greu per a un home tan gran, quan encara no hi havia penicilina. D'altres metges confirmaren el diagnòstic.¹⁰

Hi ha una lletra de Manuel Herrera, lleidatà i col·laborador de Toda en el procés de restauració pobletana, adreçada a Agustí Duran i Sanpere, datada a Lleida el 21 d'abril del 41, que ens dóna força detalls dels dies de la malaltia d'Eduard Toda. Diu Herrera:

⁸ Arxiu Guitert, la Selva del Camp, correspondència rebuda. Sobre la vida i l'obra de Joaquim Guitert, vegeu: FORT I COGUL, Eufemià: *Joaquim Guitert i Fontserè. In memoriam*, Santes Creus, 1957.

⁹ Integraven la comunitat pobletana, en aquells moments, nou membres: el prior, G. Rosavini, els italians Martino Marini (primer cronista de Poblet), Giovanni Fioravanti i Tomasso Vona. Les primeres vocacions foren les de Bernat Morgades (un dels primers historiadors de la casa renovada), de l'Espluga de Francolí, Robert Saladrígues, de Bellpuig, Alberic Berna, Josep Alonso i Benet Farré, aquest darrer del Vilosell, i que amb el temps es convertiria també en un destacat historiador pobletà.

¹⁰ ROSAVINI, Giovanni: *Comunione...*, pàgs. 73-74. La *Crònica* de Poblet confirma les dades. En l'anotació de Martino Marini de 14 d'abril del 1941, llegim: "Aquesta tarda el Sr. Toda s'ha posat al llit amb calfreds. Es trobava amb ell el Dr. Barrera".

Muy querido Agustinet: anteayer recibí tu telegrama comunicándome la gravedad de D. Eduardo. Telefonamos enseguida a Poblet y hablé con Enrique Cremades; se me ofreció para llevarme en su auto. Fuimos por la tarde. Estaba allí recién llegada, Laura, la nuera de Toda, y esperaban para el día siguiente a los otros dos Eduardos. [...] Estaban también allí Mn. Barrera y el Sr. Dalmau. Ni ellos, ni tan siquiera Laura, habían entrado a ver a don Eduardo. Estuve hablando con el P. Prior de la flamante comunidad italiana; me dijo que D. Eduardo estaba normal de temperatura (37) pero con un número de pulsaciones bastante elevado, y que estaba muy alicaído (no me extraña; le han viaticado y dado la unción). Hubo consulta de médicos, el de Esplugu, Dr. Busqué de Tarragona, y un especialista de corazón de Barcelona. Este dijo que no había complicación en el corazón, que solamente era cosa bronquial, que el mayor peligro estaba en los años. Don Eduardo es más fuerte de lo que parece; son unos 86 años con fino oído, vista, y toda la dentadura propia, con un régimen alimenticio austero que no puede intoxicar. Diós sobre todo. [...] ¹¹

La *Crònica* de Martino Marini ens certifica el dia i l'hora del traspàs d'Eduard Toda:

Dia 26 abril 41. A les nou i quart del matí ha mort el Sr. Dn. Eduard Toda i Güell. El Sr. Toda s'havia posat al llit el 14 d'abril, dilluns de Pasqua, amb calfreds. No era el primer cop que patia d'aquest mal. Durant els dies de la malaltia, suportada amb resignació davant la voluntat de Déu, rebé els Sants Sagraments que li foren administrats pel P. Prior, amb presència de tota la comunitat.

La comunitat pobletana, i amb ella tot l'orde cistercenc, que el tenia com a fill adoptiu, el recordarà com el seu més gran benefactor, perquè gràcies a l'obra seva fou possible la restauració del gran Poblet.

En el moment del seu traspàs, ocorregut en la seva cambra pobletana, l'acompanyaven el seu fill, Eduard Toda Valcárcel, l'esposa d'aquest, Laura Oliva, de Reus, el seu nét, Eduard Toda i Oliva, el P. Prior de Poblet, el Dr. Jaume Barrera, i un altre entranyable amic de Toda: Lluís Faraudo de Saint-Germain. ¹² Al Resigtre Civil de Vimbodí llegim l'acta de defunció. Ens diu

¹¹ Arxiu Històric Comarcal de Cervera, Fons Agustí Duran i Sanpere, Correspondència rebuda, carta núm. 1.377.

¹² *El Correo Catalán*, 27 d'abril del 1941 (article "El Excmo. Sr. D. Eduardo Toda y Güell, ha fallecido").

que era fill d'Eduard Toda i de Francesca Güell. De professió, advocat i ex-cònsol. President del Patronat de Poblet, és vidu de Dolores Valcárcel, amb el seu fill Eduard. Morí el 26 d'abril del 1941 a les 9:15 del matí, de broncopneumònia. S'ignora si féu testament.¹³ Posteriorment, en la seva cambra mortuòria, l'escultor tarragoní Martorell va fer una màscara amb el rostre del difunt.

El dia 27 d'abril, festivitat de Santa Maria de Montserrat, va tenir lloc a Poblet l'enterrament d'Eduard Toda. Des de primeres hores del matí, el cadàver estava exposat a la sala capitular. Descansava en un fèretre de caoba, descobert, amortallat amb la cogulla blanca cistercenca i una creu al pit, privilegi que fou atorgat a Toda al concedir-li Carta de Germandat de l'orde cistercenc. Als peus, fou dipositada una ampolla de vidre amb un pergami enrotllat, que contenia la seva biografia en llatí (sens dubte obra del seu amic Jaume Barrera).

A les dotze del migdia, després d'entonar-se un respons, a càrrec de l'Schola Cantorum de l'Espluga de Francolí, el fèretre, portat a les espatlles per familiars i amics, fou traslladat a l'església pobletana, per a les exèquies. El taüt fou dipositat al terra de la capella reial, damunt un pany negre que era estès al terra, i amb els canelobres regalats a Poblet al segle XVII pel pròcer Pere Antoni d'Aragó.

La missa de *corpore insepulto* fou oficiada pel P. Prior, Giovanni Rosavini, assistit pels monjos. L'Schola Cantorum de l'Espluga, dirigida per mossèn Juncosa, entonà la Missa de Perosi.

Presidiren el funeral el seu fill Eduard i d'altres familiars, i el vicari general de Tarragona, Salvador Rial. També hi assistiren Luis Monreal y Tejada, en representació del director general de Belles Arts; el secretari de la Junta de Museus, Xavier de Salas; el director de la Biblioteca de Catalunya, Felip Mateu i Llopis (que també representava la Diputació de Barcelona), i representants del Patronat de Poblet, com Pedro Gil Moreno de Mora, Jaume Barrera i Escudero i el seu amic Ramon Miquel i Planas, bibliòfil i acadèmic.

A la tarda arribaren més autoritats: les de Reus, Tarragona i Vimbodí, i els falangistes. De Barcelona arribà el tinent d'alcalde Sr. Bassols, en representació del batlle; també hi arribà Ferran Valls i Taberner, historiador i arxiver, i també membre del Patronat pobletà.

¹³ Registre Civil de Vimbodí, registre de Defuncions núm. 20, fol. 285, núm. 2.540.

Cap a dos quarts de sis de la tarda es formà la comitiva per donar sepultura a Eduard Toda. El cadàver fou portat fent una volta per l'església pobletana, sota els cants dels espluguins. Després d'antonar-se un respons, el fèretre fou portat novament a les espatlles, i fou dut al cementiri de monjos, rere els absis de l'església pobletana. Va rebre sepultura, com ell havia desitjat, en l'angle del corredor que porta de l'església al cementiri monacal, on s'hi col·locaren unes flors. Eren les sis i deu de la tarda. El vicari general tarragoní pronuncià una oració fúnebre, tot exaltant les virtuts de Don Eduard Toda com a restaurador de Poblet, tot possibilitant el retorn dels monjos blancs.¹⁴ Quant a la tomba de Toda, el P. Marini, en la seva crònica pobletana del dia de l'enterrament, és molt explícit:

Fou sebollit en un fèretre en una tomba provisional, a l'espera que els amics del difunt fessin una tomba digna del Sr. Toda (esperem que no sigui una promesa com tantes d'altres).¹⁵

Val a a dir que l'enterrament d'Eduard Toda fou un acte multitudinari, ja que hi acudiren no només autoritats i amics, sinó també nombroses persones dels pobles de la comarca, car Eduard Toda era molt conegut i popular. També es reberen telegrams de condolença del president de la Real Academia de la Historia, del ministre d'Educació Nacional, del director general de Belles Arts, i de moltes d'altres autoritats de Catalunya.¹⁶

Els monjos de Poblet foren els més agraïts amb Eduard Toda després de la seva mort. Així, llegim a la *Crònica* del monestir pobletà, en la nota de 28 d'abril del 1942:

S'ha celebrat un solemne ofici funeral en sufragi del Sr. Eduard Toda, animador del renaixement de Poblet. El dia 26 es complia el primer aniversari de la seva mort. El mal temps no ha permès l'assistència dels amics i coneguts.

Encara es recordaven de l'ànima de Toda els monjos de Poblet l'any 1948, en el setè aniversari de la seva mort. En la nota de la *Crònica* del 26 d'abril d'aquell any, llegim: "La Missa Conventual s'ha celebrat en

¹⁴ *El Noticiero* de Barcelona, de 28 d'abril del 1941.

¹⁵ El desig de Marini es complí, encara que no en sabem la data certa. La làpida porta l'any de naixement equivoccat (1854), i ostenta el nom en llatí "Hic iacet Eduardus Toda et Guell". És ornada amb una magnífica estela funerària discoïdal procedent del cementiri pobletà. Fa pocs anys, la tomba de Toda experimentà un petit trasllat dins el cementiri de monjos, molt a prop de la seva primigènia ubicació, i ara es troba sota un sarcòfag del llinatge medieval dels Ponts.

¹⁶ Vegeu també el *Diario Español* de Tarragona de 27 d'abril del 1941, i l'article al mateix diari, de Josep Cusidó: "En la muerte de Don Eduardo Toda".

Enterrament d'Eduard Toda a Poblet. 27 d'abril del 1941. (Foto: Arxiu Fotogràfic de Poblet)

Conversa entre Eduard Toda i Valcárcel i el Dr. Jaume Barrera, el 27 d'abril del 1941. (Foto: Francesc Blasi. Arxiu Fotogràfic de Poblet)

sufragi de l'ànima de D. Eduard Toda, en el setè aniversari del seu traspàs." El seu millor biògraf, el malaguanyat Eufemià Fort i Cogul, assenyala que el 24 de setembre del 1942 es féu una gran festa a Poblet, amb les primeres professions de monjos catalans, amb assistència de nombroses jerarquies de l'orde i d'altres personalitats. Encara hi anà el Dr. Barrera, que moriria uns dies després.¹⁷ Com diu Fort i Cogul, "Però aquell dia Toda ja fou ben poc recordat a Poblet". En un opuscle que vaig publicar fa uns anys, ja assenyala la rancúnia dels seus injustos detractors.¹⁸

Hi afegirem ara dos testimonis més d'aquest menyspreu. El canonge Serra Vilaró anotà en el seu exemplar del llibre d'Eduard Toda *La destrucció de Poblet* (Poblet, 1935): "Sovint el Sr. Toda, àdhuc en coses d'història, escrivia ço que la imaginació li dictava".¹⁹ Eufemià Fort també ens assenyala la injustícia envers Toda per part del carlí Felí Vilarrúbias, factòtum del Poblet més franquista. Diu Vilarrúbias:

El Sr. Toda recibió cristiana sepultura en el propio Monasterio, al que tantos años había servido, anhelando más sin duda su gloria artística que su resurgimiento espiritual, y a cuyo pasado religioso no sirvió siempre con objetividad histórica, según puede comprobarse a través de los trabajos literarios sobre Poblet que nos ha legado.²⁰

En el cinquantenari de la seva mort, és evident l'oblit en què restà Eduard Toda i Güell. L'il·lustre jesuïta P. Miquel Batllori ens comentà que se'n féu un acte recordatori a Escornalbou. Per altra banda, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, en aquell any de 1991, publicà, en honor de Toda, un dietari inèdit sobre un viatge seu a la Xina.

En una carta adreçada a l'autor d'aquest article per la Sra. M. Teresa Iglesia Hebrero, vídua del nét de Toda, Eduard Toda i Oliva, ens escriu:

¹⁷ Vegeu VILARRUBIAS, Felí A.: *Una vida al servicio de Poblet. Jaime Barrera y Escudero, prbo. (1879-1942)*, Poblet, 1967.

¹⁸ GONZALVO i BOU, Gener: *Eduard Toda. La passió per Poblet*, Tàrraga-Poblet, 1998, pàgs. 16-17.

¹⁹ Exemplar conservat al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Agraieixo a l'amic Jaume Massó la indicació d'aquesta dada.

²⁰ VILARRUBIAS, Felí A.: *Historia del Patronato de Poblet, 1930-1955*, Poblet, 1957, pàg. 64. Vilarrúbias, en nota, cita algunes obres de Toda, com la juvenívola *Poblet. Recorts de la Conca de Barbarà* o la madura *La destrucció de Poblet*, a la vegada que s'agermana amb la posició de Serra Vilaró. En la publicació del mateix autor *Bodas de Plata de la restauración monástica de Poblet por la orden del Cister, 1940-1968* (Poblet, 1968), no es reconeix per a res la gran tasca d'Eduard Toda. Vegeu també, sobre aquesta qüestió: FORT i COGUL, Eufemià: *Eduard Toda, tal com l'he conegut*, Montserrat, 1975, pàg. 343.

En ese año de 1991 estuve con mi marido en Poblet, en los sencillos actos que se celebraron con motivo de ese aniversario. Hubo un acto recordatorio, un responso del P. Abad y una ofrenda de flores (rosas rojas) en su tumba. Asistieron miembros del Patronato y algunas autoridades locales.²¹

En resum, un 50 aniversari que passà amb més pena que glòria.

Eduard Toda és una d'aquelles personalitats que marcaren la vida catalana de la primera meitat de segle XX, i en especial actiu als anys vint i trenta. El nostre país —no sé per què; potser per l'enveja que ens tenim sovint els uns als altres, com diria Josep Pla— és especialment oblidadís de figures com la d'Eduard Toda, condemnats a un oblit injust i inexplicable. Nosaltres, en escaure's enguany el seixantè aniversari del seu traspàs, hem volgut contribuir a rememorar la seva mort amb aquest breu article, amb la intenció, això sí, de continuar lluitant perquè Catalunya recuperi de totes totes la memòria d'un dels seus fills il·lustres, que ha arraconat amb desídia i desinterès.

²¹ Carta datada a Salamanca, a 14 de febrer del 2000.